

Martí Tibor

Gr. Esterházy László – egy fiatal nyugat-dunántúli arisztokrata katonai karrierje

Esterházy Miklós nádor (1625–1645) második házassága alkalmával a kor leggazdagabb protestáns főúrnak, az egykori nagyreményű nádorfinak, Thurzó Imrének az özvegyét, Nyáry Krisztinát (1604–1641) vette feleségül. Disszertációm az ebből a házasságból született legidősebb fiú, az 1652. évi vezekényi csatában három másik Esterházyval (Tamás, Gáspár és Ferenc) együtt hősi halált halt László gróf (1626–1652) pályájáról írtam.¹ Jelen közleményben katonai karrierjét mutatom be röviden, különös tekintettel pápai főkapitányságára. A fiatal gróf pályájának tanulmányozása csak annak a környezetnek az ismeretében lehetséges, amely számára a katonai virtust, a portyákat a mindennapok részévé tette, és mondhatjuk talán túlzás nélkül, élete középpontjába helyezte.

A portyák résztvevője

Gróf Esterházy László már életében vitéz ember hírében állt:² nem kisebb személyiségek oldalán ismerhette meg a határvidéki katonaéletet, mint Batthyány I. Ádám és Zrínyi VIII. Miklós, a költő és hadvezér. Akárcsak Batthyányhoz, Zrínyihez is – többek között Zrínyi hozzá írott leveleinek tanúsága és László halálára írt elveszett verse szerint – baráti kötelék is fűzte.³ Különböző források alapján tudjuk, hogy a három főúr rendszeresen

¹ MARTÍ Tibor, *Gróf Esterházy László (1626–1652): Fejezetek egy arisztokrata család történetéhez*, PhD-disszertáció, Bp., PPKE BTK, 2013.

² Hoffmann Pál 1653-ban megjelent magyar nyelvű halotti beszédében így írja le Esterházy László megjelenését: „Néki (...) igen ékes, tisztos ábrázatja, gyönyörűséges szép egyenlőséggel való teteminek, tagjainak, öszvefoglalása, vitézi módra alkotott, tetőtől fogva talpig tekintetes úri termete, kiért az idegen nemzetek előtt is nem egyéb, hanem tekintetes, szép gróf volt az ő neve. Ily nagy ékességének megfelelt ereje is, mert oly szálás, oly vastag, tetemes ember nem volt udvarában, akit csak fél könyökkel is (ha akarta) orrára nem taszított. Senki önálánál jobban a tárgyat meg nem lőtte, a kéziját erősebben meg nem vonta, a gyűrűt mesterségesben meg nem öklelte, a lovat keményebben meg nem ülte.” Hoffmann Pál: *Halotti beszéd Esterházy László, Ferenc, Tamás és Gáspár fölött* (Bécs, 1653, RMK I, 868 – RMNy 2459). Idézi: KOVÁCS Sándor Iván: „Esterházy László véletlen haláláról írt Zrínyi uram versei”, *Somogy*, 1983/1, 78. Kiadása: *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból*. Kiad. KECSKEMÉTI Gábor, NOVÁKY Hajnalka, Bp., 1988, 127–154; 141–142. Noha a XVII. századi magyar nyelvű halotti prédikációk leírásai olykor használnak ismétlődő elemeket, toposzokat (az Esterházy László felett mondott beszéd elemei felismerhetők például az id. Zichy István győri magyar főkapitányhelyettes felett 1693-ban elmondott orációban), Esterházy László kivételes fizikai adottságait több más forrás is megerősíti. MARTÍ 2013, 19–20, 65. jegyzet.

³ CSAPODI Csaba, *Zrínyi-levelek az Esterházy-levéltárból*, Irodalomtörténeti Közlemények, 60(1956):4, 490–497. Zrínyi Miklós Esterházy Lászlóhoz írt ismert levelei: Linz, [1646.] január 12., Zágráb, 1651. január 20.,

szervezett közös portyákat, seregeikkel együtt vitéz módon harcoltak, és akcióik során jelentős sikereik is voltak – mint például 1651 augusztusában, amikor a török által szorongatott kiskomáromi (vagy másképpen: kiskomári) kapitány, gersei Pethő László segítségére sietve, a többszörös létszámbeli túlerő ellenében futamították meg a stratégiai fontosságú vár alól az ostromló oszmán csapatokat.⁴ A levelezés mellett más források is a közös portyák gyakoriságát igazolják. A Batthyány Ádám portyáira vonatkozó adatokat a legújabban és legteljesebben tartalmazó gyűjtés⁵ adatai és saját kutatásaim alapján egy táblázatot állítottam össze, amelyben feltüntettem azokat a portyákat, amelyeken Batthyány Ádám és Esterházy László biztosan együtt vettek részt:

Időpont	Helyszín	Esterházy László részvétele
1649. január 1.	„Végednél történt meg az összecsapás – „lőn valami lármánk” –, ahonnét Ali-bánfa felé, majd Pölöskéig és Balásig, mintegy 40 km-en át hajtották a Kanizsa felé menekülő törököket” (ÚJVÁRY 2013, 137)	„Az gróff serege az maga Cornétájával”; Batthyány Ádám másolati könyvének adatai alapján tudható, hogy 1649. január 1-jén László gróf 92 lóval vett részt
1651. augusztus vége	Kiskomár, Segesd	Zrínyi, Puchheim, Batthyány mellett: Kiskomáriak megsegítése
1652. január 25. után	Fehérvár felé	1652 januárjában Batthyány a vejével, Esterházy Lászlóval Fehérvár felé indult egy kis „próbára” 1047 lovassal (ebből László grófnak 97 lovasa volt)

Levelezésük alapján azonban valószínűnek tartom, hogy a valóságban ennél több közös akcióra is sor került. Esterházy László frissen elkészített itineráriumának⁶ segítségével ugyanakkor László gróf kizárható négy, 1649 augusztusa és 1651 tavasza közötti időszakban

Csáktornya, 1651. november 6., illetve Csáktornya, [1652.] március 24. A levelek kiadása: Zrínyi Miklós *Összes Művei*. Kiad. HAUSNER Gábor, KOVÁCS Sándor Iván, KULCSÁR Péter, Bp., 2003., 55., 172., 187., illetve 191. sz. levelek.

⁴ A kiskomáromi eseményekről: SZVITEK Róbert József, *Kiskomárom végvár szerepe a dél-dunántúli védelmi rendszerben*, PhD-disszertáció, kézirat, Bp., 2008. Esterházy László apósával érkezett Kiskomár alá; Batthyány Ádám másolati könyvében szerepel a következő adat: 1651. augusztus 31. „Én Esterház Lászlóval az kanisaiakra vigyáztunk”; szeptember 2-án: „Kiskomárból indultunk el, Zrínyi uram, Esterház Lászlóval voltam ott.” Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Batthyány család levéltára, P 1315/4. cs, p. 339.

⁵ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Batthyány Ádám, a vitéz katona = Batthyány I. Ádám és köre*, szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2013, 115–154.

⁶ MARTÍ 2013, 238–275.

megvalósult Batthyány-portya résztvevői közül.⁷ E helyütt csak egyetlen, közös portyára vonatkozó forrást említek, amit a Koltai András és Benda Borbála által Batthyány Ádám földesúri familiájáról összeállított adatbázis segítségével találtam. Érdekes adatokkal szolgál az az 1650 körül keletkezett összeírás, amely Zrínyi Miklós, Nádasdy Ferenc, Esterházy László és Batthyány Ádám portyázó katonáinak élelemszükségletét és létszámát közli:

„az mennyi lovas és gyalogra profontot kölletik adni, ezeknek fölírása:⁸

Zrini Uram⁹ lovasi No 400, gyalogja No 300

Nádasdi Ferencz uram lovasi No 150, gyalogja No 100

Esterház László uram lovasi No 200, gyalogja No 100

Végbeli lovasi No 234, gyalogja No 453¹⁰

Batthyáni Ádám uram lovasi No 1293, gyalogja No 652

Ezeken kívül az német lovas és gyalog.”

A fenti adatok ugyan esetlegesek, hiszen valószínűleg egy jelentősebb portyára szánt sereg összetételét mutatják, ám a számok nagyságrendjükkel mégis jelzik a főurak saját magánhadseregéből kiállítható lehetséges katonai erőt, egyszersmind utalnak a portya irányításában betöltött szerepre, valamint az országos haderőben elfoglalt státusra is. A számok arra engednek következtetni, hogy méreteiben az igali portyához hasonló méretű lehetett az akció. Az 1651. augusztus végi portya minden bizonnyal a legismertebb közös törökellenes akciójuk volt, amelynek során Batthyány és Esterházy mellett Zrínyi Miklós, valamint a komáromi főkapitány, az Udvari Haditanács elnökhelyettese, Hans Christoph Puchheim is személyesen vett részt csapatával. A nagyszabású főúri katonai megmozdulás – amelyet Puchheim jelenléte miatt a bécsi hadügyigazgatás szempontjából is „legálisnak” tekinthetünk – fő célja a gersei Pethő László által irányított, stratégiai jelentőségű kiskomáromi vár felszabadítása volt, amelyet a törökök a béke dacára blokád alá vontak. Előbb azonban Segesd alá vonult a keresztény had, majd ezt követően, a főúri bandériumok egyesülése után indultak Kiskomárom megsegítésére. A portya eseménytörténetére vonatkozó eddigi legteljesebb adatgyűjtést Szvitek Róbert végezte el Kiskomárom XVII. század közepi történetét feldolgozó disszertációjában.

⁷ Esterházy László az alábbi időpontokban, Batthyány I. Ádám által vezetett portyákban nagy valószínűséggel nem vett részt: 1649. augusztus; 1649. szeptember–október; 1650. augusztus; 1651. március 14.

⁸ MNL OL, Batthyány család levéltára, P 1322, A földesúri familiára, illetve az uradalmi alkalmazottakra vonatkozó iratok, 53. cs. No 1005, s. d. (1650 körül) – „Az mennyi lovas és gyalogra profontot kölletik adni, ezeknek fölírása. (Zrínyi, Nádasdy Ferenc, Esterházy László, Batthyány Ádám katonái, végbeliek, német lovas és gyalog)”. – KOLTAI András, BENDA Borbála, *Batthyány Ádám főúri-földesúri familiája. Proszopográfiai adattár*. 1999–2004. (URL: <http://archivum.piarista.hu/batthyany>)

⁹ Zrínyi Miklós 1648-tól horvát-szlavón bán.

¹⁰ A Kanizsával szembeni végházak katonái.

A pápai főkapitány

III. Ferdinánd király (1637–1657) az Udvari Haditanács (*Wiener Hofkriegsrat*) kancelláriájának expedálásában 1648. november 7-én Bécsben gróf Esterházy Lászlót – az ő kérésének eleget téve¹¹ – a Veszprém megyei Pápa várának főkapitányává (*Oberhauptmann zu Papa*) nevezte ki, miként erről a Haditanács protokollumainak bejegyzései tanúskodnak. László gróf ezzel – az Esterházy-családból István bátyja (1639–1641)¹² után immár másodikként – lett a törökellenes végvárrendszer kiemelt fontosságú részét alkotó győri végvidéki főkapitányság (*Raaber Grenze*) egyik legfontosabb végházának irányítója. 1647. évi uralkodói és magyar rendi elismeréseit (császári kamarási és aransarkantyús lovagi címét) követően e tisztség már egyértelműen az ifjú gróf önálló karrierjének volt fontos állomása. Egyrészt ezt saját maga kérelmezte az uralkodótól, másrészt ezt a posztot apja sohasem töltötte be (bár testvére már viselte), harmadrészt megszerzésében szerepet játszhatott az apósjelölt Batthyány generálissal való gyakori találkozás, az első törökellenes harcok és a végvári élet élménye. Ám a tisztség elnyerésében nyilvánvalóan komoly része volt annak is, hogy Pápa és uradalma a família számára már hosszabb ideje kiemelkedő jelentőséggel bírt.

Ahhoz, hogy ez érthetővé váljék, disszertációmban részletesen bemutatom a pápai uradalom jogi helyzetének alakulását: Esterházy Miklós nádor birtokszerzésének igen érdekes és izgalmas példája a pápai uradalom megszerzése, amit 1630-ban elzálogosított ugyan Csáky Lászlónak, de hosszú távon számolt Pápával, mint fontos birtokkal, amely családja számára a katonai pozíciószerezést is lehetővé tette.

Arra, hogy a pápai uradalom ügyében az Esterházyak, kiváltképp László gróf különleges módon érdekelt volt, szemléletesen utalnak azok a források, amelyek Lászlónak Pápa vára és a váruradalma ügyében tett lépéseit és erőfeszítéseit adatolják. Először is a váruradalom jogi helyzetét kellett tisztázni. Kérésére maga Pálffy Pál (mint országbíró) szólította fel a győri székeskáptalant a pápai vonatkozású iratok számára történő kiszolgáltatására.¹³ Az iratok alapján kiderült, hogy ki volt az a személy, akihez az eredetileg

¹¹ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Kriegsarchiv (KA), Hofkriegsrat (HKR), Prot. Bd. 298, fol. 456r „Esterhasi bitt umb conferirung der Oberhauptmanschaft zu Papa” (1648. november).

¹² Esterházy István pápai főkapitányi instrukciója: 1639. május 21. – ÖStA, KA, Best. (Prot.) Bd. 2., pag. 8. (nr. 20.) Az irat jelzete: ÖStA, KA, Best., Kt. 9, nr. 1314.

¹³ Győri Egyházmegyei Levéltár, A káptalan hiteleshelyi levéltára, Theca V., nr. 25067: „Erdödi Pálffy Pál gróf nádor 1649-ben felhívja a győri káptalant, hogy Eszterházy László grófnak mint jogos tulajdonosnak adja ki a pápai várhoz tartozó birtokokra vonatkozó okmányokat. Nevezetesen az 1625-ben kelt záloglevelet, mely szerint

Csáky László által zálogjogon birtokolt pápai uradalom kiváltása érdekében Lászlónak folyamodnia kellett: Konszky Gáspárné Balassa Zsuzsannához.¹⁴ A pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának 1648. szeptember 15-én kelt protokollum-bejegyzése szerint ugyanakkora összegért (80.000 forint), mint amennyiért korábban Csákytól Balassa átvette, került sor a zálogból való kiváltásra.¹⁵ 1648 végétől László gróf tehát egyszerre lett Pápa tényleges főkapitánya és valódi földesura.

Esterházy László főkapitányi instrukcióját részletesen elemeztem; a tisztségének idejére különböző levéltári forrásokból nyert adatokat pedig összevettem az instrukcióval. Tisztségét igen komolyan vette; a pápai vár és a végvárváros ügyeit illetően pedig tájékozottsága – köszönhetően az alárendeltjeivel, különösen is Dominovics János pápai tiszttartóval folytatott levelezésének és a vicekapitányaival való állandó kapcsolattartásnak – alapos és szinte naprakész volt. A főkapitány távolléteiben ténylegesen vicekapitányai – 1649-ig Somogyi Pál, 1650 után Radovány István – látták el a végház irányítását. Leveleik részletes jelentések a vár helyzetéről, a katonaságról és a rabok ügyeiről; egyúttal azt is nyilvánvalóvá teszik, hogy Philipp Graf von Mansfeld (1589–1657) győri főkapitány (1643–1657) sok mindenbe beleszólt a pápai ügyeket illetően: elsősorban a főbb építkezések kivitelezésébe és a pápai katonaság összetételét is jelentősen befolyásoló német csapatok odairányításába.

Esterházy László folyamodását a pápai főkapitányi címért, illetve annak elnyerése után az Udvari Haditanácsnál való fellépését a végház érdekében, a fentiekén túl elősegíthette még az is, hogy Sopron vármegye főispánja volt. Dominkovits Péter kutatásaiból tudjuk, hogy a XVII. században szinte egész Sopron vármegye feladata volt a pápai végvár megerősítéséhez szükséges vármunka (*gratuitus labor*) biztosítása.¹⁶ Noha a Sopron vármegyei iratokban és egyéb forrásokban külön nem találtam eddig arra adatot, hogy Esterházy László főispáni befolyását felhasználta volna a pápai vár erősítése vagy támogatása érdekében, mégis aligha

bedeghi Nyáry István Mánfőpusztát és a gyömörői részbirtokot elzálogosította Angrano Annának, Grebechy Gáspár győri alispán özvegyének. Az 1631-ben kelt záloglevelet, mely szerint Kocsot Pázmány Ferenc elzálogosította Zichy Pálnak, a győri vár vicekapitányának, Csáky László pedig ugyancsak Zichy Pálnak [...] Nyáry Miklós ugyanezen évben Szerecsent Hatos Bálintnak zálogosította el.” Hatos Bálintról: PÁLFFY Géza, *Egy különleges nemesi karrier a 16–17. században. Hatos Bálint pápai vicekapitány és családja története*. Pápa, 2005 (Jókai Könyvek, 3), 116.

¹⁴ Későbbi végrendeletének kassai vonatkozása miatt foglalkozott vele: MIHALIK Béla, *Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1634–1746) = Mozaikok a Magyar Királyság 16–17. századi történelméből*, szerk. BAGI Zoltán Péter, HORVÁTH Adrienn, Bp., 2012, 170.

¹⁵ SNA, Pozsonyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára, Prot., 39. kötet (1648–1649), Nr. 185, pag. 274–276. Datum feria sexta post festum Nativitatis Beatae Mariae virginis. (1648. szept. 15.) Vö. MARTI 2013, 5. táblázat, 81.

¹⁶ DOMINKOVITS Péter, *Sopron vármegye ingyenmunka-adója a pápai vár erősítésére a XVII. század derekán (1622–1670)*, Acta Papensia 2 (2002), 3–4. sz., 203–220.

vitatható, hogy komoly előnyt jelenthetett a pápai főkapitányi tisztséget elnyerni kívánó Lászlónak, hogy egyúttal Sopron vármegye főispánja is volt. Az Udvari Haditanács szempontjából pedig nem lehettek mellékes szempontok egyrészt a pápai uradalom birtokviszonyai; másrészt az Esterházy István személyében előzőleg korábban már egyszer elnyert főkapitányság, végül az sem, hogy László annak a vármegyének főispánja volt, amely már a század eleje óta biztosította a pápai vár *gratuitus laborj*át. E kérdéskörben tehát a família és a bécsi hadvezetés érdekei egybecsengtek, a *privatum* és a *publicum* összhangba kerülése pedig egyértelműen kedvezett László kinevezésének.

Mindezek ismeretében érdekes viszont, hogy 1649-ben Somogyi Pál pápai vicekapitány az elmaradt várerődítési munka mielőbbi rendezését kérte Sopron vármegyétől.¹⁷ Sőt, arra is van adat, hogy Sopron vármegye főispánja, noha Pápa várának főkapitánya volt, egy alkalommal mégis mintha akadályozta volna a *gratuitus labor* végrehajtását: 1651-ben, Veszprém vármegye közgyűlésén szóba került, hogy Radovány István pápai vicekapitány kérésére levelet írnak majd Esterházy László soproni főispánnak, hogy ha elvonná az ingyenmunkát végző parasztokat a pápai várerődítési feladattól, akkor a Veszprém megyei nemesek is így tennének.¹⁸ Veszprém vármegye az ügyben végül valóban levéllel folyamodott Esterházyhoz, amelynek szövege kellő udvariassággal hívta fel a főkapitány figyelmét, hogy „erre a Praesidiumra rendeltetet *gratuitus labort*, csupancsak az Nagyságod it valo tisztartója nem praetestalta az Nagyságod jószágából, hanem az Nagyságod más Priuatumjára akarja fordítani”. A törvénytelen ségen megbotránkozott Veszprém megyei nemesek tiltakoztak, és kilátásba helyezték, hogy országgyűlésen is fel fognak lépni az eset miatt: „[...] ennek utána, mind jobbágyinkat el fogjuk róla, s mind penig az nemesség omittallia,¹⁹ leszen is Országunk előtt, méltó mentségink ezaránt, mert amit az ország hazánk megmaradására fordított, azt *privatumra* nem téríthetni.”²⁰ Azaz ebben az esetben viszont a *privatum* és *publicum* nem esett egybe, de annak megítéléséhez, hogy Esterházy László

¹⁷ Eszerint Esterházy László soproni főispánágának első éveiben – legalábbis 1649-ig – Sopron vármegye tetemes elmaradást halmozott fel a pápai vár erődítésére fordítandó ingyenmunka biztosítása terén: Somogyi Pál vicekapitány panasza szerint „az *Gratuitus labor* penigh éppen öt egész esztendőbeli restal, kiben egy pénzt sem praestáltak.” Somogyi Pál pápai vicekapitány levele Sopron vármegyének, Magyar Nemzeti Levéltár, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (továbbiakban: MNL SL), Sopron vármegye Levéltára, Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai (SVMLt), IV. 1.b (pallium: 1649. év)

¹⁸ MNL Veszprém Megyei Levéltára (a továbbiakban: VemL), Veszprém vármegye Levéltára (VMLt), IV.1.a – Veszprém vármegye kis- és közgyűlésének iratai. Jegyzőkönyvek, 1651. Szent Márton püspök ünnepe előtt való második napon (generalis congregatio); a jelenlévők között főpapi személy is volt, Szanyi János („Ill. et Rev.”)

¹⁹ Itt: elvonja őket, megszünteti a munkájukat (a *gratuitus labort*).

²⁰ MNL OL P 124, Esterházy László gróf iratai, nr. 1495. Papa, feria secunda proxima ante Festum Beati Martini Episcopi, loco nempe ac die, celebrationis Congregationis nostrae. A. D. 1651.

gyakorlatára milyen mértékben volt ez az eset jellemző, vagyis hogy Veszprém vármegye joggal emelte-e fel ez ellen a szavát, több forrásra lenne szükség.

A pápai végvár város katonai-védelmi funkcióján kívül uradalmi központ és gazdálkodási egység is volt egyben. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy Pápa teljes ellátása (zsold, élelem, fegyverek stb.) a végvárhoz tartozó uradalomból teljes egészében megoldható lett volna. A vár katonaságának zsoldját a XVI. század második felétől hagyományosan teljes egészében, beleértve a főkapitányi fizetést is, az alsó-ausztriai rendek biztosították. Ezt igazolja Esterházy Lászlónak a rendekhez 1652 májusában intézett levele, amelyben a pápai zsold elmaradt részének megküldését kérte tőlük.²¹ A jelentős mennyiségben elmaradt zsold kifizetésével kapcsolatban előzőleg még Pálffy Pál nádor közbenjárását is szorgalmazta.²² Szerencsés módon a családi levéltárban fennmaradt egy német nyelvű kimutatás,²³ amely 1650-re vonatkozóan tételesen felsorolja az alsó-ausztriai rendek által a pápai főkapitány fizetésére ténylegesen kiutalt hét havi összeget, amelyet a rendek az esztendő végén Bécsben többféle formában biztosítottak számára, miként erről az alábbi sorok tanúskodnak: „*In Bezahlung Ihrer gräfl[ichen] Herrn Oberhauptmanns zu Pappa Herrn Graf[en] Ladislai Esterhasii gebürendten siben Monnath. Vierdet hiemit geliefert und Abgefierth*

Erstlich in Gelt 659 fl. 54 kr.

Silber ganz Verguldt dreyssig March vier Loth²⁴ jedes March pro 24fl. 726 fl.

fünf Stück Scheptuch²⁵ welche außtragen260 fl.

Summa bringt die völlige liferung 1645 fl. 54 kr.

Datum Wienn dem 24 decembris, Anno 1650 Michael Glacz²⁶”

²¹ Esterházy László kérvénye az alsó-ausztriai rendekhez a fennmaradó zsold (3670 tallér, 85 dénár) kifizetéséről. 1652. május 29. MNL OL P 108 Rep. 40, Fasc. C, nr. 60.

²² MNL OL P 124, nr. 987, Pálffy Pál Esterházy Lászlóhoz, Marhek [?], 1651. febr. 3.: „*Kegyelmed 24 Januarii Páparul irt levelét, Zichi István uram levelében includálva vettük, s miről írjon légyen, megértettük. Öreöllyünk édes Groff uram, Kegyelmed e napokban Aszonyommal eö kegyelmével eggyüt (kinek szeretettel való szolgálatunkat ajánljuk) Pápára való szerencsés bémenetelén, kívánván, hogy azután is szerenchéssen járhasson Kegyelmed. Az mi az arra való végbeliek fizetelenség dolgát illeti, mivel Isten engedelmebeöl hamar nap bizonyos dolgoknak végben való vitelére Béchben igyekezzünk mennünk, nem mulattyuk, szegényeknek dolgát eö Feölsége előtt szóval tehetségünk szerint segéteni és ezaránt hozzájok jo gondviseléssel lenni.*”

²³ MNL OL P 108 Rep. 2 et 3, Fasc. H, nr. 129: 1650, Specificatio solutionis Capitaneatus Papensis.

²⁴ Márka és lat (*lotum*): mértékegység; nemesfém tárgy súlyára lásd BOGDÁN István, *Régi magyar mértékek*, Bp., 1987, 115–116.

²⁵ Posztófajta. Lásd: ENDREI Walter, *Patyolat és posztó*, Bp., 1989 (Mikrotörténelem), 236.

²⁶ Michael Glacz: ekkor ún. Grenzunterzahlmeister volt, és a végvári katonaság zsoldfizetéséért felelt a rendek részéről. Lásd rá 1661-ből: Niederösterreich Landesarchiv (NÖLA) SA A–VII–36. fol. 393–394. és NÖLA SA A–VII–65. fol. 18. és fol. 21. Az adatokra Pálffy Géza hívta fel a figyelmet.

Az Alsó-Ausztriából érkező zsold Pápara történő eljutásának időnkénti akadozására utal a következő tény: előfordult, hogy Esterházy László sürgette annak kifizetését.²⁷ Pápai katonai ügyben persze az is előfordult, hogy az uralkodóhoz fordult: 1650. szeptember 1-jén kelt folyamodványában például arról számolt be, hogy katonái török követség elé kimenve, őket az oszmánok a hadijog ellenére megtámadták, közülük többeket lemészároltak, az életben hagyottakat pedig fogságba vetették. Emiatt az uralkodó közbenjárását kérte annak érdekében, hogy katonáit váltságdíj nélkül engedjék szabadon.²⁸

László főkapitányságának idejében került sor a vár komolyabb megerősítésére: ehhez a Haditanácstól külön kért pénzt, amelyet meg is kapott, hiszen később köszönetet mondott érte. Az építést és a pénz felhasználását is felettese, Mansfeld győri főkapitány ellenőrizte.²⁹ Ebbéli tevékenysége valóban eredményes lehetett, mert a Szent Márton-hegyi kolostor erősítésével is Lászlót bízták meg, ahogy ez Magyar Placid apát hozzá intézett leveléből 1651 tavaszán kiderül.³⁰ Birtokairól egyébként gyakran kértek építőanyagot, Alsólendva újjáépítéséhez való hozzájárulásra az uralkodó szólította fel,³¹ de az építkezéseiről méltán híres fontos pártfogó, Pálffy Pál³² is többször fordult hozzá ilyen ügyben.³³

Esterházy László még ünnepélyes főkapitányi beiktatását megelőzően a vár katonasága számára – a kor szokásainak megfelelően – külön zászlót és dobokat is kért III.

²⁷ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, MTA Történeti Bizottságának oklevélmásolatai, Raudnitz Archív, Sign. C. 37., Esterházy László Eusebius Wenzel von Lobkowitz hercegnek, a Haditanács elnökének, Nagyhöflány, 1651. nov. 30. „*Ich nochmahlen gehorsamblich Euer fürstl. [...] Gnadt erhalten undt wegen meiner Pappauischen Graniz Besoldungs Austandt mit fürstl. Gn. meiner in gedankh verbleiben...*”

²⁸ A folyamodvány fogalmazványa, valamint tisztázata fennmaradt: MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1714, pag. 20–23.

²⁹ MNL OL P 124, nr. 717.

³⁰ MNL OL P 124, nr. 711, Magyar [Magger] Placid apát levele Esterházy Lászlóhoz, Győr, 1651. április 4. Az apátság ebben az időszakban egyébként perben állt az Esterházyakkal, akikhez zálogképpen kerültek olyan birtokok, amelyeket korábban a Thurzók az apátság által vitatott módon lefoglaltak. Az Esterházyak és az apátság közötti megegyezésre végül Esterházy Pál idejében került sor: MOLNÁR Szulpicz, *A pannonhalmi főapátság története, 4. Nagy háborúk kora, a magyar Szent-Benedek-Rend föloszlása és föléledése 1535–1708.* Bp., 1906, 431–432.

³¹ MNL OL P 124, nr. 1469: III. Ferdinánd Esterházy Lászlóhoz, Bécs, 1651. április 25.: a törökök által felgyújtott Alsólendva és Nempti, azaz Lenti újjáépítéséhez és megerősítéséhez Batthyány Ádám már készséggel hozzájárult; ezért az uralkodó Esterházy Lászlót is arra kéri, hogy az erősítési munkák végrehajtásához szükséges cölöpök és faanyag alattvalói által történő odaszállításával vegyen részt a munkában.

³² Pálffy Pál építkezéseiről: FUNDAREK Anna, *Pálffy Pál építkezései*, Sic Itur ad Astra, 15(2003), 1. sz., 15–34.

³³ MNL OL P 124, nr. 978: „*Irttunk Miticzki [Mihály] uramnak, neminemő sindelnek számonkra valo megh vétele végett, lévén mostanában két szaz ezerre szükségünk, kerjük szeretettel paranchollya megh Kegyelmed is néki, hogy ha hoznának, venné megh számunkra. Az Kegyelmed jo akarattját, kedvessen vévén, megh is igyekezzük szolgálj Kegyelmednek*” (Malacka, 1651. június 21.); nr. 990: „*Akarván ez Kegyelmed Sentei jóságábéli szomszédágában, neminemő epületet kezdenünk. Kerjük szeretettel Kegyelmedet, legyen ezen sentei jóságából, valami fa segítségével, ugy mint oszlop, töl[gl]yfa karo, es vesző eszközökkel. Mi is Kegyelmednek hasonló alkalmatossággal kedveskednünk el nem mulattjuk. S jollehet már a Kegyelmed udvarbirájával szollottunk, mindazonáltal akartuk Kegyelmednek is tudtára adnunk, és szeretettel kernünk, hogy ezt maga is paranchollya megh néki. In reliquo éltesse Isten jo egészségben Kegyelmedet. Datum Szuha, die 4 [octo]bris 1651*”; nr. 979: „*Az Kegyelmed levelét vettük, mellybüil az kívánt epületre valo fa segítségbeli jo akarattját s kedueskedését megértettük, kedvessen vettük*” (Malacka, 1651. okt. 21.)

Ferdinándtól.³⁴ Érdekesség, hogy kérelmének külzetén a feljegyzések szerint 1648. december 2-án az Udvari Haditanács elrendelte az Udvari Kamarának a költségek biztosítását. Ezt követően, december 15-én az Udvari Kamara felszólította a Hans Friedrich Leuter udvari hadi fizetőmestert (*Hofkriegszahlmeistert*), hogy tegyen mielőbb jelentést, mennyi kiadás szükséges a gyakorlat szerint ehhez. Erre az utóbbi azt válaszolta a kamarának, hogy a gyalogosok felszereléséhez azokon a végeken bevett gyakorlat szerint nem több mint 200 gulden szükséges, aminek a Magyar Kamarán keresztül való kiutalásáról gondoskodott.³⁵

Itineráriuma szerint Esterházy László főkapitány többször járt Pápán (főkapitányi instrukciója szerint elvileg állandó jelleggel ott kellett volna tartózkodnia), és több alkalommal is viszonylag hosszabb időt töltött a végvárosban: 1649. szeptember 22., 1651. február 13–19., 1651. március 3. (márciusban szinte végig Pápán tartózkodott) és 1652. január 27–március 14. közötti időpontokban, időszakokban biztosan mindvégig a végvárban, illetve környékén időzött. Személyesen ismerte katonáit; a pápai vajda (Pesti János) elhunytakor az új (Kőrösi Ferenc) kinevezésére javaslatot tett.³⁶ E misszilis adata kiegészíthető az Udvari Haditanács protokollumának 1650. decemberi bejegyzésével, miszerint Esterházy akkor már a győri főkapitány-helyettessel, Zichy Istvánnal együtt – a korabeli gyakorlatnak megfelelően – három személyt terjesztett fel a pápai vajdaságra: Kőrösy Istvánt [!], Vajda Györgyöt³⁷ és Tóthy Mártont.³⁸

Mindenképpen külön kiemelendők Esterházy pápai vicekapitányai, hiszen gyakori távolléteiben ténylegesen ők látták el a végház irányítását. 1649-ig Somogyi Pál,³⁹ 1650 után Radovány István⁴⁰ volt megbízható helyettes, akit 1647 októberében Zichy István győri

³⁴ ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA), Hofkammerarchiv (HKA) Fam.–Akten E 75. Fol. 10–11. 1648. dec. 2. előtt: „*ratione vexilli et timpanarum mandatum de more militaris istius officii omnino necessarium*” A forrásra Pálffy Géza hívta fel a figyelmemet.

³⁵ Uo.: „*Zuerzeugung inuermelter fahnen vnd hörpauggen auf dergleichen Gränczen ist mehrers nicht dann Zwaihundert gulden vnnd dieselben von der Hungarischen Cammer Zugeben gebreäuchig [sic!] gewesen.*”

³⁶ MTAK, a Történelmi Bizottság oklevélmásolatai, i. m.: „*Proxime euolutis diebus Egregio condam Joanne Pesti, cuius sublato per eius mortem officium Vaivodatus Praesidii Papensis in vacantia haeret, et quia eidem subjectus miles Pedestris sine Capite, in confusione persistere nequit, neque Praesidio commode servire praesentium exhibitor Egregius Franciscus Kőrösi pro obtinendo illo munere instet, eundem tanquam bene meritum, et sufficientem personam, alias etiam ibidem possessionatum dirum, Vestrae Domini Illustrissimae et Excellentissimae recommendo; rogando eandem, ne gravetur ad dictum vacantem vaivodatum promovere.*” (Kismarton, 1650. szeptember 26.)

³⁷ MNL OL P 707, Zichy cs. Levéltára, 542. cs., (fol. 294–295); nr. 11.543, Vajda György Zichy Istvánnak írt levele: Pápa, 1651. dec. 16.

³⁸ ÖStA, KA, HKR, Bd. 301, 1650 Reg. [fol. 513v:] [1650. december] [30] „*Esterhasi Ladislaus Oberhauptman zu Pappa und Obristleutnant zu Raab. P: vacierend[e] wäy[vo]da[tus] stell zu Pappa, darzur Sie [?] den Stephan Kőröschy, Georg Wayda und Martin Totty vorschlagt.*”

³⁹ Az urát gyakran helyettesítő Somogyi Pál ezért szerepelhetett pápai főkapitányként említve tanúként a veszprémi káptalan előtt: MNL VemL, Veszprémi Káptalan Prot., (Felvallási jegyzőkönyv), I. kötet, „*feria secunda post dominicam quasimodogeniti A. D. 1649*”, pag. 723.

⁴⁰ A pápai polgárnévsorban „Radvány Istvánként” szerepel.

magyar főkapitány-helyettes Batthyány Ádámnak még „*itvalo ő Fölsége lovas hadnaggia*”-ként nevezett meg,⁴¹ azaz ő győri huszárcapitányból lett a pápai végvár második embere. Utóbbi a térséget elég jól ismerte, több helyen „bevethető”, tapasztalt és ambiciózus katona volt: „*tegnap kültem Beszperemben, mivel az vicze kapitant kiraly kepe uram ő nagysága föl hivattia; őkegyelmének vagyon tuttára, hogy az Nagyságod szolgálattira szabad legien az vitézlő röndnek el menni.*”⁴² Zichy István következő, vele kapcsolatos híradása már arról szól 1648 szeptemberében, hogy „*ez elmult napokban Linczben létében császár urunk eő felsége az Wásoni capitánsághnak tisztit, it valo feő hadnagy Radovány István uramnak eő kegyelmének conferálta légyen, de mivel annak az jószágnak állapotja mindekkoráigh is csak mind változásban volt, eő kegyelme is Radovány István uram tisztiben bé nem ment, várván bizonyosabb állapotját az jószágnak*”.⁴³ Mivel Vázsonykő birtoka Zichy kezébe került ekkor, ezért kérte tőle a győri főkapitány-helyettes, hogy tegye lehetővé Radovány István számára a tisztség elfoglalását. Végül Radovány István Pápára kerülésének körülményeiről maga az új vicekapitány számolt be Esterházy Lászlónak,⁴⁴ részletesen kitért a győri főkapitánytól kapott megbízására, amely tartalmán túl egyértelműen jelzi – amit a pápai főkapitányi instrukciók le is írnak –, hogy a győri generális sok mindenbe beleszólt a pápai ügyeket illetően: elsősorban is a főbb építkezések megvalósításába és a pápai katonaság összetételét is jelentősen befolyásoló német csapatok odairányításába.⁴⁵ Levelei részletes jelentések a vár helyzetéről, a katonaságról és a rabok ügyeiről. A vicekapitány Esterházy Lászlótól és Mansfeld győri főkapitánytól egyaránt kapott parancsokat, illetve utasításokat.⁴⁶ Radovány azután igen

⁴¹ MNL OL P 1314, nr. 53064. Győr, 1647. október 14.

⁴² MNL OL P 1314, nr. 53064. Győr, 1647. október 14.

⁴³ MNL OL P 1314, nr. 53075. Győr, 1648. szeptember 14.

⁴⁴ MNL OL P 124, nr. 1074: „*Groff Generális urunk [Mansfeld] őnagysága ő Felséghe kegyelmes annuentiájából küldött be ide az pápai vice kapitánságh tisztire, iollehet hogy én immár Györöt annyira meghtelepettem vala, hogy fizetéssem nagyobb lévén mint itt, értekeczkvén [?] ahoz, mindazonáltal engedelmesnek kellett lennem az parancholatnak, bizony dologh, hogy az sok fogyatkozásoknak csak helyre allítására is szok üdő kívántatik, az mi penigh az elkezdett épületet nézi, nagy szorgalmatossagh és vigiazas.*”

⁴⁵ „*Instructiom arra vagyon, hogy mind az vár épületi, mind az bástya csinálása véghben mennjen; csakhogy Nagyságos uram, az kétes miat mast az Nagyságod pápai jószága reá nem érkezik az mint magam is látom, méltó mencséget udvarbíró urmanak, hanem hogy feliben nem maradjon az elkezdett munka [...]*”, „*[...] fölötte sietséggel kölltet bejunnöm, minthogy látta Groff Generalis urunk őnagysága az itt való tisztviselőknak beteghségek és gondviseletlenségh miat történendő detrimentumát az végháznak. 2 száz és 20 német vitézlő rendet küldöt be ő fölsége velem ide tisztviselőkön kuul [kívül], igen emberséges ember és uri ember az előtök jaro, az kapukra ötöt-ötöt rendeltem közülük, az piarchon fogh lenni derék strázaiok az profunt mester háza melliek io regimentet tartnak, és az parancsolatnak mindenben engednek [...]*” MNL OL P 124, nr. 1074, Radovány István Esterházy Lászlónak, Pápa, 1651. szeptember 29.

⁴⁶ MNL OL P 124, Pápa, 1651. november 11.: „*Ami az épület dolgát illeti, az mikor az üdő engedi, el nem mulatjuk, minden nap 30, 35, 40 német munkás vagyon rajta, tiszttartó uram is ad hozzájuk hol 10, hol 15, az mint Nagyságod parancsolja, az munkát continuálatom, az mint hogy Generális uram őnagysága parancsolatját is tartja, Generális uram őnagysága küldött egy parancsolatot, hogy ad diem 20 praesentis két tisztviselőt küldjek által valami törvényeknek discussiójára, az szerént is cselekszem.*”; MNL OL P 124, Pápa, 1651. szeptember 24.: „*Groff Generális uramnak őnagyságának érkezett parancsolatja, hogy az munkát*

megkedvelte a pápai végvárvárost, hiszen 1653-tól továbbszolgált Esterházy Pál főkapitánysága alatt is, sőt 1654 novemberétől egyúttal Veszprém vármegye alispánja is lett egészen 1661-ig.⁴⁷

Összefoglalva: a pápai főkapitányság már a nádorfi önálló – az atyai örökségen is túllépő – karrierjének volt meghatározó állomása. A részben Batthyány Ádám udvarában magába szívott katonai virtus, a saját egyéniségéből adódó személyes bátorság, valamint előkelő származásának tudata – amely mellé valódi életszeretet is társult: László gróf szeretett jókat mulatni, táncolni, lovagolni, íjjal lőni – egymástól elválaszthatatlan módon határozták meg a nyugat-dunántúli magyar arisztokráciának az utókor által jószerivel csak halála miatt ismert tagjának életét.

continuáltassam, melliet mégh ez ideigh el nem mulattunk, amellire 50 gyalogot parancsolt ő nagysága, hogy alá küldjek Veszprémben, Kőrösy Ferenc vajda uramat bocsátottam el velek ma [...]”. Egy meglehetősen részletes, a veszprémi püspök Gyirmoti birtokát felprédáló török rablást (a fehérvári bég akciója volt) követő, gyóriek által végrehajtott büntetőportya leírása: MNL OL P 124, nr. 1078, 1652. április 7.

⁴⁷ Radovány Istvánt 1654 novemberében Veszprém vármegye alispánjává választották: Esterházy Pálnak írt levelében értesítette erről a bátyja örökébe lépő új pápai főkapitányt: MNL OL P 125, (9. doboz), nr. 3614. és MNL VemL, VMLt (Közgyűlési jegyzőkönyvek) 1. kötet, 86. p.